

Staša Babić*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

sbabic@f.bg.ac.rs

Arheološka stratigrafija, ravna ontologija i tanka deskripcija. Beleška o (inter)disciplinarnom dijalogu*

Apstrakt: Poslednjih decenija pojedini arheolozi preuzimaju iz oblasti filozofije i antropologije pristupe koji se najšire mogu označiti terminom *novog materijalizma*, koji kritikuje antropocentrični pristup posmatranju predmeta tako što njihovo postojanje tumači pre svega u odnosu na ljude. Predlaže se da se realnost sastoji od niza različitih pojava, koje sve zaslužuju jednaku pažnju posmatrača i njihov status postojanja je jednako relevantan. Istraživač stoga mora uvažiti *ravnu ontologiju*, prema kojoj nijedan od činilaca nema prednost. S druge strane, arheologija je tradicionalno definisana kao izučavanje materijalnih tragova ljudske prošlosti. U tekstu se problematizuju neke namerne i nenamerne implikacije ovog *ontološkog obrta* za teoriju i praksu arheologije.

Ključne reči: novi materijalizam, ontološki obrt, stratigrafija, arheološki zapis

Prve rečenice predgovora knjige Glina Danijela (Glyn Daniel) *Sto godina arheologije* glase ovako:

„Arheologija danas ima dva značenja – izučavanje materijalnih tragova ljudske prošlosti, i izučavanje materijalnih tragova ljudske praistorijske prošlosti. (...) Postoji veoma značajna razlika između praistorijskog i istorijskog arheologa. U kasnijim periodima čovekovog razvoja arheolog je pratilac istorije i dopunjava priču koju obezbeđuju pisani izvori. Ali u ranijim periodima arheolog nije samo pratilac: on je prvenstveni izvor za pisanje rane istorije“ (Daniel 1976, 9, podvukla S. B.).¹

* Tekst je proizašao iz rada na projektu Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji pod brojem 177008 finansira Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Prethodna verzija izložena je na konferenciji *Srpska arheologija između teorije i činjenica VII. Arheološki teren, autoritet i moć*, održanoj marta 2019. u organizaciji Centra za teorijsku arheologiju Odeljenja za arheologiju Filozofskog fakulteta

¹ Knjiga o kojoj je reč prvi put je štampana 1950. godine pod naslovom *A Hundred Years of Archaeology*. Drugo izdanje iz 1976. godine i sva kasnija nose izmenjen i

Najčešće se smatra da značaj ove publikacije proističe iz toga što utire put kasnijem sistematičnom kritičkom preispitivanju istorije discipline i njenog konceptualnog nasleđa (npr. Babić 2011). Ovom prilikom, međutim, posebnu pažnju ću posvetiti značenju same reči *arheologija*, kako ga Danijel razrađuje na stranicama predgovora, definišući sopstveni predmet istraživanja i njegov značaj:

„Ovo je, dakle, veliki značaj razvoja praistorijske arheologije; ne izučavamo samo razvoj jedne tehnike, niti posmatramo samo porast znanja o ljudskim artefaktima; posmatramo razvoj našeg glavnog izvora za istoriju čoveka pre pojave pisma“ (Daniel 1976, 9, podvukla S. B.).

Nesumnjiva je njegova težnja da naglasi kako oblast istraživanja čiji razvoj namerava da opiše pruža jedinstven uvid u pojave koje se ne mogu dosegnuti drugim sredstvima. Sledeća poglavlja knjige govore o antikvarskim počecima i tesnim vezama sa „geološkom revolucijom“, kako Glin Danijel (Daniel 1976, 29 i dalje) naziva proboje koji su u prvoj polovini XIX veka doveli do saznanja o starosti zemlje i mestu ljudske vrste u novom razumevanju hronologije sveta (up. Palavestra 2011, 69 i dalje). Pa ipak, iako su i antikvarska praksa i posmatranja geoloških pojava bili neophodni preduslovi da se postave temelji nove discipline, „rođenje arheologije“ (Daniel 1976, 57) usledilo je tek onda kada je „novi način naučnog mišljenja“ doveo do neoborivog zaključka:

„Ako je čovek postepeno evoluirao od prehumanog pretka bez kulture u kulturnu životinju Egipta i Grčke, onda *moraju* postojati dokazi o njegovoj primitivnoj kulturi u najmlađim geološkim slojevima“ (Daniel 1976, 66, naglasak u originalu).

Glin Danijel, dakle, određuje svoj predmet istraživanja –istoriju arheologije od njenih početaka do vremena kada je nastao njegov tekst, tako što disciplinu razgraničava od drugih oblasti znanja i ističe njene specifičnosti: za razliku od istoričara, arheolozi nisu ograničeni postojanjem pisanih izvora, dok se njihov predmet istraživanja samo delimično preklapa sa geološkim („najmlađi slojevi“). I sa jednim i sa drugima, arheologija deli interesovanje za *prošlost*, ali ta prošlost ne mora biti zapisana, pa tako prevazilazi hronološko ograničenje istorije (up. Babić 2018, 49 i dalje). S druge strane, njen hronološki opseg jeste ograničen u odnosu na geologiju i zahvata samo deo njenog potencijalnog uzorka. U oba slučaja, odlučujuća razlika počiva na određenju kojim Glin Danijel počinje svoj predgovor: arheologija je „izučavanje materijalnih tragova ljudske prošlosti“. Kako god da su se menjale teorijske pretpostavke arheološkog istraživanja, od akademske institucionalizacije koju on opisuje, sve do početka

prilagođen naslov *A Hundred and Fifty Years of Archaeology* (Daniel 1976), kao što je i sam sadržaj dopunjen novim poglavljima.

XXI veka, ova je disciplinarna distinkcija ostajala zajednički imenitelj različitih strategija istraživanja, koji ne zahteva posebno obrazloženje, već se iskazuje nedvosmislenim tvrdnjama: moderna arheologija je „nesumnjivo usmerena na istoriju i praistoriju čovečanstva“ (Renfrew, Bahn 2005, xi), sa zadatkom da gradi „kohherentnu sliku ili seriju slika prošlosti... na osnovu materijalnih dokaza“ (Renfrew, Bahn 2005, xiii, takođe i Hodder 1999, 9–15). Način na koji arheolozi definišu posebnosti svojeg predmeta istraživanja i određuju najsvrsishodnije načine posmatranja i zaključivanja povremeno je tema oštrih teorijskih rasprava (npr. Babić 2015), pa je čak probijen i njen hronološki okvir (Babić 2018, 100 i dalje), ali do nedavno je neupitna okosnica arheološkog istraživanja bila *materijalna kultura čoveka*.

Stratigrafija

Terenska praksa arheologa neposredno potvrđuje da disciplina svoj domen određuje u odnosu na materijalizovane tragove ljudskog prisustva. U zavisnosti od teorijsko-metodoloških postavki, manja ili veća pažnja tokom iskopavanja se posvećuje različitim pojavama zapaženim u slojevima zemlje, primenjuju se znanja i tehnike drugih naučnih disciplina, od geologije, preko zoologije i botanike, sve do proizvodnje neočekivanih „zamagljenih žanrova, mešavina naracije i naučnih praksi, integrisanog pristupa beleženju, pisanju i ilustrovanju materijalne prošlosti“ (Pearson, Shanks 2001, xi), koji ukrštaju tako naizgled daleke oblasti kao što su arheologija i pozorišna umetnost. U svakom od ovih slučajeva, međutim, arheološko iskopavanje prestaje kada se dosegne *zdravica* – sloj zemlje u kojem se više ne zapažaju tragovi ljudskog prisustva. Alternativni izraz – *sterilni sloj*² posebno naglašava da je to domen u kojem se više ne očekuje nikakva pojava koja bi mogla biti *plodna* sa stanovišta arheološkog istraživanja. Na taj način nastaje fizička granica arheološkog iskopavanja, ali i važno konceptualno razgraničenje čitave discipline: tokom iskopavanja se prikupljaju i artefakta i ekofakta, ako su udruženi u *zajedničke kontekste*. Kost mamuta, na primer, jeste predmet arheološkog posmatranja čak i ako nije obrađena, ukoliko je konstatovana u kontekstu u kojem se sa sigurnošću može pretpostaviti prisustvo ljudi (npr. Conneller 2011, 65 i dalje). Ukoliko to nije slučaj, skeletni ostaci iste životinje postaju predmet paleontologije (up. Lucas 2012, 260–265).

Činjenica da ljudske aktivnosti ostavljaju materijale tragove u slojevima zemljišta i da se na osnovu njih može sa manjom ili većom sigurnošću rekonstruisati neki segment prošlosti, stoji u osnovi samog *arheološkog procesa (sensu*

² U engleskom je odomaćen izraz *virgin soil*, koji veoma slikovito ukazuje na ideju da je sloj o kojem je reč *netaknut (ljudskom rukom?)*.

Hodder 1999) i jednako značajnog koncepta *arheološkog zapisa* (Lucas 2012, 74 i dalje). Veoma rano u istoriji discipline primena stratigrafskog principa posmatranja i istraživanja postala je merilo *naučnog* arheološkog pristupa, za razliku od antikvarskog amaterizma (Lucas 1999, 33, 47–49). Odatle je dalje razvijen čitav niz pretpostavki koje je arheologija preuzela od geologije, kao što je pre svega uspostavljanje relativne i apsolutne hronologije događaja u prošlosti i drugih međusobnih odnosa različitih *fosilizovanih* fenomena (Hodder 1999, 105–112; Lucas 2012, 78 i dalje). Posebno u istraživanjima veoma rane praistorije, arheolozi su dugo prećutno pratili metod i način zaključivanja o stratigrafiji onako kako su primenjeni u geologiji, da bi sredinom sedamdesetih godina XX veka Edvard Haris (Edward Harris) predložio fundamentalno razgraničenje *principa arheološke stratigrafije*. Već na samom početku svoje knjige, koja je od vremena prvog objavljivanja stekla status gotovo neprikosnovenog priručnika za dobru arheološku praksu, on sasvim jasno kaže: „Principi arheološke stratigrafije odnose se na nalazišta na kojima je naslojavanje pretežno poreklom od ljudskih radnji“ (Harris 1979, xi).

Zašto?

„Neki arheolozi mogu smatrati da su geološki principi adekvatni za istraživanje arheoloških nalazišta. Ja se ne slažem. ... Kada se čovek pojavio na Zemlji, započeo je veliku revoluciju u naslojavanju, koje je do tada postojalo i odvijalo se pod prirodnim uslovima“ (Harris 1979, xii).

I još detaljnije:

„Prvo, veliki deo arheološkog naslojavanja je nastao ljudskim delanjem i nije direktno predmet zakona geološke stratigrafije. Drugo, arheološka artefakta su neživa; ona su nastala i mogu biti sačuvana ili uništena voljom ljudi. Ovi predmeti dakle nisu podložni normalnom životnom ciklusu ili procesu evolucije prirodnom selekcijom. ... Ove činjenice čine izučavanje artefakata složenim i različitim od izučavanja geoloških fosila“ (Harris 1979, 9).

Haris dalje detaljno opisuje različite situacije u kojima fizičko-hemijske osobine slojeva zemlje direktno zavise od antropogenih faktora i načine na koje arheolozi treba da ih prepoznaju i dokumentuju, tako postavljajući sistem poznat kao *Harisova matrica*, koji je danas sastavni deo terenskog rada mnogih arheologa (up. Hodder 1999, 108–112; Lucas 1999, 153 i dalje; 2012: 81, 83). Nadovezujući se na slikovitu konstataciju Ijana Hodera (Ian Hodder) da „interpretacija počinje na vrhu mistrije“ (Hodder 1999, 83, 92), može se reći da arheologija prestaje kad mistrija dotakne zdravicu. Tako se, kroz fizičku granicu i praksu koja je uvažava, arheologija razdvaja od geologije i učvršćuje se *disciplinarna granica*. Nema nikakve sumnje da u osnovi ovog postupka stoji potreba razgraničenja akademskih disciplina, ali i razdvajanje *prirode* i

kulture, koje dalje uslovljava čitav niz pitanja o karakteru arheološkog istraživanja, od kojih su poslednjih godina neka postala predmet veoma žive teorijske debate.

Već je sasvim uobičajeno da se pregledi razvoja arheološke teorije organizuju u okviru tri jasno odvojena pristupa (kulturno-istorijski, procesni, postprocesni), čije se razlike smatraju tolikim da je čak u izvesnom smislu moguće govoriti o *smenama paradigme*: jednoj koja se odigrala šezdesetih godina i drugoj par decenija kasnije (up. npr. Olsen 2002, 23–27). Osim što se ova podela na tri *arheološka doba* gotovo isključivo zasniva na teorijskim previranjima u anglo-američkom delu disciplinarnе zajednice i u velikoj meri previda specifičnosti drugih tradicija (Babić 2014a), naglasak na razlikama potire značajne sličnosti koje se mogu zapaziti u načinu zaključivanja arheologa kroz čitavu istoriju discipline (npr. Babić 2015, 2018; Fogelin 2007). Duboka ukorenjenost arheologa u filozofskim tradicijama ranog modernog doba od XVII do XIX veka obeležava mnoge naše ključne pretpostavke, bez obzira da li, eksplicitno ili ne, svoje uporište tražimo u tradicionalnoj kulturno-istorijskoj veri u stilsko-tipološke sistematizacije, procesnom pozitivizmu ili nekoj od postprocesnih strategija (Thomas 2004).

Sa dolaskom novog milenijuma najavljen je radikalnа raskid sa ovom tradicijom, koji treba da ukine najveću prepreku našem pristupu sopstvenom predmetu istraživanja – razumevanje sveta kroz *dihotomije* (Harris, Cipolla 2017, 4, 5; Olsen 2012a, 2012b; Witmore 2007, 2014). Jedan posebno značajan par suprotnosti koji stoji u osnovi arheologije jeste *priroda/kultura* – upravo ona distinkcija koju podvlači Haris kada insistira na razlici između sedimenata koji su nastali pre i posle pojave čoveka. Ona podrazumeva konvencionalno shvatanje protoka vremena kao linearnog (up. Babić 2018, 49 – 57), gde u jednoj tački duboko u prošlosti počinje razvoj čoveka tako što se njegovom pojavom istorija i kultura odvoje od prirode (Thomas 2004, 78). Kada Haris podvlači razliku između arheološke i geološke stratigrafije, kada arheolozi tokom iskopavanja konstatuju da su dosegli *zdravicu*, ili kada grafički dokumentujući svoja zapažanja, najdublji sloj označe kao *sterilan*, to zapravo znači da je verifikovana materijalizacija ovog razdvajanja. Povlačenje oštre granice između prirodnih i kulturnih pojava proteže se, međutim, mnogo dalje i određuje načine na koje posmatramo pojedinačne elemente *arheološkog zapisa* (*sensu* Lucas 2012), pa i *materijale* od kojih je on sačinjen (Conneller 2011, 5, *passim*). Dihotomija *priroda/kultura* dalje se udružuje sa jednako isključivo suprotstavljenim parovima, kao što su *materijalno/idealno*, *neljudsko/ljudsko* i *objekat/subjekat*, koji omeđuju, i po nekim autorima (npr. Harris, Cipolla 2017, 4–6) drastično ograničavaju arheološko mišljenje, bez obzira na to o kojem od tri pristupa je reč. Tako je početkom XXI veka počela potraga za novim i sasvim drugačijim uporištem.

Ontologija

Predlozi koji su usledili oslanjaju se na događaje u oblasti filozofije i antropologije, ali ne počivaju na u potpunosti homogenoj teorijskoj poziciji, već se oslanjaju na raznolike, ponekad čak i međusobno suprotstavljene predloške (Harris, Cipolla 2017, 6; Ribeiro 2018, 1; Thomas 2015, 1277) i označavaju se različitim terminima, od kojih su u arheologiji najveću vidljivost verovatno dosegli *novi materijalizam* (Barrett 2016; Harris, Cipolla 2017, 141 i dalje; Thomas 2015; Witmore 2014) i *simetrična arheologija* (Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012; Olsen 2012a, 2012b; Witmore 2007). Zajedničko autorima koji se deklariraju kao pripadnici ovih radikalno novih načina posmatranja jeste uverenje da je arheološka teorija sve do početka novog milenijuma bila sputana veštačkim razdvajanjem realnosti na njene materijalne manifestacije i znanje o tim manifestacijama (Ribeiro 2018, 1). Ova tipično moderna *dihotomija* uslovljava sliku sveta u kojem postoje pasivni *objekti spoznaje* i aktivni *subjekti koji spoznaju*. Zato još od Dekarta (Babić 2018, 18–29; Thomas 2004: 16–18, 58) istraživači ulažu velike napore da obezbede najpouzdanije metode posmatranja i stvaranja naučnog znanja o svetu, postavljajući i podvrgavajući proveru svoje *epistemičke norme* (Fagan 2010). Otud se razvija kritika da sve od Kanta filozofi pridaju daleko veći značaj konceptima razumevanja koje namećemo svetu, nego samoj realnosti: u fokusu su bili načini spoznaje sveta, ideje koje formiramo i odnosi među tim idejama, pa i kulturni i jezički filteri koji nas odvajaju od realnosti kakva je sama po sebi (Gratton 2014, 4–5, 18). Međutim, ono što postoji i ono što mi znamo o onome što postoji nisu jedno isto, a ova razlika nije uvek u dovoljnoj meri uvažena (Barrett 2016, 1682). Zato se nasuprot tradicionalnim pristupima predlaže *ontološki obrt* (npr. Alberti 2016; Harris, Cipolla 2017, 171; Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012) – posmatranje „arheološke realnosti tako što se priznaje njena ontološki stvarna, inherentno materijalna i složeno povezana priroda“ (Ribeiro 2018, 1). Težište se pomera sa epistemoloških pitanja (kako saznajemo?), na ontološko pitanje: šta i kako postoji? Ponudeni odgovor glasi da se realnost sastoji od niza različitih *isprepletanih* pojava (up. Hodder 2012) i sve one zaslužuju jednaku pažnju posmatrača, sva njihova postojanja su jednako relevantna, pa istraživač mora uvažiti *ravnu ontologiju*, prema kojoj nijedan od činilaca nema prednost (Barrett 2016, 1682; Thomas 2015).

U konkretnom kontekstu arheološkog istraživanja, radikalni zagovornici novog pogleda smatraju da je stvarima potrebna *odbrana* (Olsen 2010), jer je kroz istoriju discipline njihovo postojanje sistematski zanemarivano. Ovakva primedba može zvučati sasvim neobično, kada je upućena istraživačima koji čitavo svoje polje zasnivaju na posmatranju *materijalne kulture*, kao što svedo-

če primeri od Glina Danijela do Kolina Renfrua (Collin Renfrew) i Pola Bana (Paul Bahn). Problem, međutim, leži u drugom delu tradicionalnog disciplinarnog određenja: *tragovi ljudske prošlosti*. Arheolozima se, naime, zamera da predmete posmatraju sa namerom da dopru do nečeg drugog: ljudi koji su ih napravili, koristili i kroz njih ispoljavali svoje društvene i/ili estetske vrednosti. Objašnjenja koja tako nastaju uvek podrazumevaju neki spoljni antropogeni faktor: društvo, kulturu, moć (Thomas 2015). Zato arheolozi imaju dužnost i obavezu da se vrate stvarima kao nezavisnim akterima i njihovim međusobnim odnosima u kojima ne učestvuju ljudi. Ovakav *simetričan* odnos (Olsen 2010; Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012, 12; Witmore 2007, 546) podrazumeva ukidanje modernih dihotomija, po kojima pojedini činioци (ljudi) imaju prednost, i *ontološko sravnjivanje* svih aspekata realnosti – predmeta, životinja, ljudi. Odatle sledi *ontološka poniznost* (Holbraad 2012; Thomas 2015) i odbijanje privilegovanog posmatranja odnosa ljudi i stvari, jer je to tek jedna od mogućih relacija. Na drugoj strani, predmeti ne zavise od ljudi koji ih animiraju, već su i prepušteni sebi samima *vibrantni* (Bennett 2010, 6) i u neprekidnom su previranju (Harris, Cipolla 2017, 141, 142). Čak i u direktnom kontaktu sa čovekom, materija ispoljava sopstvene moći, pa tako izrada predmeta nije nametanje zamišljenog oblika – *ideje* inertnoj podlozi, već proces pregovaranja između ljudskog (ne)znanja, iskustva i osobina sirovine (Conneller 2011). Tako posmatrano, epistemološke brige arheologa postaju sasvim uzaludne, jer proističu iz tipično modernog evropskog pogleda na svet, koji razdvaja objekat i subjekat spoznaje: predmete i ljude, nežive i žive, na način na koji to ne čine mnoge druge tradicije mišljenja. Antropološka istraživanja potvrđuju ovakvu poziciju (npr. Holbraad 2012; Holbraad, Pedersen, Viveiros de Castro 2014), iz čega sledi pretpostavka da ni zajednice u prošlosti nisu nužno delile moderne ideje o realnosti.

Jedan od glavnih pokretača nove struje u arheologiji bilo je nezadovoljstvo prenatlaženim zanimanjem za *značenja* koja ljudi pripisuju materijalnoj kulturi, za koje se smatra da je posebno izraženo kod autora sklonih postprocesnim *interpretacijama* (Ribeiro 2018; Thomas 2012, 2015; Olsen 2012a, 2012b):

„Stvarni odnosi sličnosti i razlike koji oblikuju svet već su tu, u delanju, a ne na nekom meta-nivou značenja. (...) Traganje za značenjem vodi ka fokusu na ljudske aktere koji daju i tumače značenje. Ako se umesto toga agensnost shvati kao oblikovanje mogućnosti za delanje, onda i stvari mogu imati agensnost“ (Van Oyen 2016, 359).

S druge strane, sama postprocesna arheologija bila je već decenijama pod optužbom da teorijska razmatranja nisu praćena adekvatnim metodološkim i metodskim aspektima istraživanja (Babić 2015; Lucas 2012, 1). Zato je zani-

mljivo zapitati se kako su nova ontološka načela primenjena pred konkretnim zadacima. Začudo, nije redak postupak vraćanja na koncepte kao što je *operativni lanac* (npr. Conneller 2011, 16 i dalje; Van Oyen 2016, 359, 362), koji se u arheologiji primenjuje još od sredine XX veka, posebno u frankofonoj akademskoj zajednici (Babić 2018, 108, 109; Dobres 2000). Međutim, ovaj koncept se proširuje, tako da obuhvata „operacije“ čiji pokretač nisu samo ljudi, već i sami materijali i životinje od kojih mogu poticati pojedine sirovine. Tako jelenji rog nije samo pasivni objekat koji služi tome da čovek rezbaranjem iz njega izvuče oblik koji je prethodno zamislio – da time materijalizuje svoju *ideju*, već u postupku učestvuju i činioци poput sezonskog ponašanja same životinje (Conneller 2011). U drugom slučaju, koncept operativnog lanca dovodi se u vezu sa *teorijom prakse*, takođe prisutnom u arheološkoj teoriji već nekoliko decenija, kako bi se izbegla njena ograničenja (Thomas 2015), tako što se sekvenca operacija dovodi u širi kontekst relacija:

„... stvar je definisana praksama koje je okružuju u određenoj tački u vremenu i prostoru, i ova će definicija postaviti mogućnosti za akcije u koje ova stvar može da uđe u nekom budućem trenutku. Model podrazumeva beskrajno razlomljenu vremensku sekvencu, čije neke delove može da opiše arheologija“ (Van Oyen 2016, 361).

Obogaćivanje već postojećih alata discipline novim teorijskim uvidima svakako dovodi do relevantnih rezultata. Pomeranje težišta sa ljudskih percepcija predmeta na osobine materijalnosti koje su u velikoj meri nezavisne otvara mogućnosti drugačijih uvida u prakse u prošlosti (posebno Conneller 2011). S druge strane, kod autora koji se deklarišu kao skloni novom materijalizmu mogu se pročitati i radikalnija načela, čijom primenom treba da se izbegnu zamke pripisivanja i *interpretiranja* značenja (up. npr. Alberti, Jones, Pollard 2013), i koja teže drugačijim ciljevima:

„Dozvolimo sebi da nas nadahne deskriptivno obilje antikvara... Zadatak je da proizvedemo bogate opise koji takođe razumeju, ne tako što hrle izvan stvari i neposrednog sveta, ili tako što izostavljaju ono što nastaje u trenutnom prisustvu susreta, već tako što im priznaju jednaku važnost“ (Olsen 2012a, 27; v. takođe Witmore 2014).

Unutar discipline usledile su i veoma žustre reakcije na ovakav program:

„Ako antikvarstvo znači pažnju posvećenu starim artefaktima, onda skorašnji izraz ‘novog materijalizma’ u arheologiji može izgledati kao malo više od novog antikvarstva. Takozvani ‘povratak stvarima’ značajniji je i više zabrinjava od tek još jedne promene u modi arheološke teorije, iz jednostavnog razloga što nema ništa da kaže o dinamici istorijskog procesa“ (Barrett 2016, 1685; v. takođe Holtorf 2012).

Deskripcije

Otpor novim idejama svakako nije redak slučaj unutar akademske zajednice (Bourdieu 2014), pa i sami arheolozi imaju iskustva sa situacijama u kojima predlozi novih pristupa nisu uvek nailazili na topao prijem. Situacija se dodatno komplikuje kada impulsi promena dolaze iz druge akademske discipline i kada je nužno prilagođavanje ideja, pristupa i koncepata. S obzirom na to da različite oblasti istraživanja razvijaju svoje specifične norme (Fagan 2010), pa i načine komuniciranja unutar *polja* (*sensu* Bourdieu 2014), ponekad razlike među njima postanu tolike da se može govoriti o odvojenim *kulturama* (Jones 2002), u čijem dijalogu postoji rizik nedovoljnog ili pogrešnog razumevanja. Zato je potrebno posvetiti pažnju *zonama razmene* (Galison 2010; Chapman, Wylie 2016, 143 i dalje), u kojima se odvija preuzimanje i prilagođavanje ideja. Kada se jednom uspostavi saglasnost da je razmena između dva polja znanja potrebna i moguća, to još uvek ne znači da je postignuta i potpuna saglasnost o samom predmetu razmene. Među disciplinama se tako kreću *tanke deskripcije* (*thin descriptions*) – relativno površna razumevanja i prevođenja, koja ne podrazumevaju nužno univerzalno značenje onoga što se razmenjuje, već ga svaka od strana u dijalogu može uključiti u svoj referentni okvir na sebi svojstven način (Galison 2010, 35–37; takođe Babić 2018, 116, 117). Iako upravo ova površnost omogućava da uopšte dođe do razmene, pa time i do novih iskoraka u istraživanju, ponekad se sa *tankom deskripcijom* neopaženo u novi disciplinarni kontekst prenesu i dublji slojevi značenja. U drugačijem okruženju, pod drugim uslovima i početnim disciplinarnim parametrima, ta dublja značenja mogu da proizvedu neplanirane posledice.

U slučaju odnosa arheologije prema drugim oblastima istraživanja, *tanke deskripcije* nisu bile retkost, a interdisciplinarni dijalog nije uvek imao srećne ishode, između ostalog i zato što što su ponekad u novi disciplinarni okvir prenošene ideje koje nisu sasvim primerene specifičnim zadacima (Babić 2018, 116 i dalje; Chapman, Wylie 2016, 143; Gibbon 1989). Kada se radi o *novom materijalizmu*, međutim, teško je osporiti da oblast istraživanja eminentno posvećena predmetima treba da se uključi, pa možda čak i presudno doprinese pokretima u drugim oblastima istraživanja koji razmatraju materijalnost u njenim različitim oblicima (up. Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012). Arheolozi, dakle, mogu biti veoma zadovoljni što je poslednjih decenija u drugim oblastima naša osnovna disciplinarna odrednica zauzela mesto daleko značajnije nego što je to prethodno bio slučaj, pa i sa mnogim dobrim razlozima tražiti nove interdisciplinarnе спone, u nadi da će novi dijalog biti uspešniji nego prethodni. Uspeh će, između ostalog, zavisiti i od kompatibilnosti *tankih deskripcija* koje ulaze u optičaj.

Najveći deo novih nadahnuća dolazi iz oblasti filozofije i antropologije, gde pristupi široko označeni kao *novi materijalizam* insistiraju na tome da dosadašnje razmišljanje o materijalnosti u okviru humanističkih disciplina počiva na pogrešnim pretpostavkama i da je nužno usmeriti napore ka razumevanju stvarnosti u kojoj različiti materijalni elementi stupaju u međusobne odnose sa ili bez ljudskog učešća, pri tom prevazilazeći isključivosti suprotstavljenih parova *subjekat-objekat* ili *priroda-kultura* (Keil 2017). Ovo je platforma koja ujedinjuje i arheološke odgovore na nove izazove (Harris, Cippolla 2017, 6). Međutim, predložak u kojem se traži izvor novih arheoloških pristupa nije u potpunosti konzistentan i neke od uporišnih tačaka mogu se pokazati kao međusobno kontradiktorne (Gratton 2014; Ribeiro 2018, 4; Thomas 2015). Najzad, ni u interdisciplinarnom dijalogu između filozofije i antropologije ne vlada potpuno jedinstvo stavova i prioriteta (up. Keil 2017; Simić 2018). Namera ovde stoga nije da se pruži potpuni pregled veoma raznorodnog arsenala izvornika, koji obuhvata autore od Martina Hajdegera (Heidegger) (Babić 2018, 113–114) i Bruna Latura (Latour 2005, 2010), preko Grahama Harmana i Kventina Melasoa (Quentin Meillassoux) (Gratton 2014), do Džejn (Jane) Benet (Bennet 2010), Martina Holbrada i Eduarda Vivieros de Kastru (Holbraad 2012; Holbraad, Pedersen, Viveiros de Castro 2014). Upliv ovih autora u arheološko mišljenje već je rezultirao sistematičnim prikazima koji služe ovoj svrsi (Harris, Cippolla 2017; Ribeiro 2018; Thomas 2015).

Zadržimo se samo na osnovnim elementima *tanke deskripcije* koja je iz ovih oblasti prenetu u arheologiju: posmatranje odnosa ljudi i stvari do sada je počivalo na modernom shvatanju realnosti, koje razdvaja međusobno isključive *dihotomije* (priroda–kultura, živo–neživo, aktivo–pasivno, subjekat–objekat) i time privileguje značaj antropogenog faktora (Harris, Cippolla 2017); s druge strane, arheologija treba da posveti punu pažnju odnosima među različitim činiocima realnosti, svima im priznajući jednaku, *simetričnu* važnost i *sravnjujući ontologiju*, tako da postane „disciplina stvari“ (Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012); treba napustiti napor da se *interpretira značenje stvari* (Alberti, Jones, Pollard 2013; Olsen 2012a), već se posvetiti posmatranju odnosa među samim stvarima, koji nisu posredovani ljudskom delatnošću.

Predlaže se, dakle, fundamentalna promena u načinu razumevanja samog *predmeta i cilja discipline*, daleko radikalnija nego što su to bila previranja sredinom XX veka. Načela dobre epistemičke prakse (Fagan 2010) nalažu da se razmotri koliko su novi predlozi *korisni* za opšti napredak arheološkog znanja (Harris, Cippolla 2017, 199; v. takođe Berry 2012). Jedan mogući način da se isproba primena predloženih načela je da se razmotri prvi dodir arheologa sa njihovim predmetom istraživanja – terensko iskopavanje, i mesto na kojem ono doslovno prestaje – praktičnu i konceptualnu barijeru *zdravice*. Mnogi arheolozi prećutno prihvataju i u praksi pokazuju da tu prestaje njihova disciplinarna

nadležnost. Edvard Haris (1979) uočio je i obrazložio da se ta granica očituje egzaktnim pokazateljima – promenama u načinu naslojavanja, koje iziskuju različite načine posmatranja i principe dokumentovanja u odnosu na geologiju (up. Hodder 1999, 105–112). Međutim, međusobni odnosi različitih *materijalnosti*, živih organizama i neživih tvari, nastavljaju se sve do središta Zemlje, ali do sada nisu bili predmet arheološkog posmatranja. S druge strane, dosledno prateći predloge da se ukine antropocentričnost arheologije i da ona postane „disciplina stvari“, odsustvo tragova ljudskih aktivnosti ne bi trebalo da umanjí naše zanimanje za odnose među materijalnim pojavama doslovno „prepuštenim samima sebi“. Drugim rečima, ako arheološko iskopavanje staje kada se dosegne *sterilan sloj*, šta se menja u postojanju kamena, korena, životinjskih kostiju ili živih organizama koji se nalaze ispod njega, pa prestaje i arheološko zanimanje za njih?

Ovako formulisane, krajnje implikacije težnje da se iz arheoloških jedanačina isključi dihotomija priroda–kultura, odnosno da se u velikoj meri umanjí značaj ljudskog prisustva u skupovima različitih materijalnosti, svakako deluju paradoksalno. S druge strane, paradoks ukazuje da arheološko istraživanje neminovno pravi razliku između konteksta u kojima *postoje ili ne postoje tragovi ljudskog prisustva* (Lucas 2012, 260–265). Vredno je napomenuti da se, uporedo sa arheološkim debatama, poslednjih decenija i među geolozima odvijaju žustre rasprave o tome da li treba uvažiti presudan značaj antropogenih faktora na prirodne procese tako što će u geološku klasifikaciju biti uveden novi termin *antropocen*, kojim bi se označila geološka epoha u životu Zemlje kada ljudsko prisustvo drastično menja njene sedimente (Subramanian 2019). Pa ipak, autori koji zagovaraju ravnjanje ontologije gotovo da potiru značaj ove razlike kada kažu:

„Odnos ljudi i zida ne treba da bude ni manje ni više privilegovan od odnosa kiše i izloženog maltera. Materijalne prošlosti su zajednički proizvedene, ne unutar isključivog procesa ljudske selekcije, već kroz interakcije sa anaerobnim zemljištem, mikroorganizmima, vlagom, suvom atmosferom, temperaturom, pa čak i sa talasima i oblucima na obali. Načini na koje arheolog i bujica vode prolaze kroz napušteni rudarski grad razlikuju se u stepenu, ne u vrsti. Voda koja kulja oko stubova ‘interpretiraće’ ili ‘osećati’ površinu maltera jednako dobro kao bilo koji hermeneutičar ili fenomenolog“ (Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012, 7, podvukla S. B.).

Zabrinutost koju pred ovakvim *poravnanjem* iskazuju neki kritičari (npr. Barrett 2016; Holtorf 2012) može se razumeti samo kao otpor novom talasu teorijskog promišljanja unutar discipline, kakav je pratio pojavu procesnog i nekoliko decenija kasnije postprocesnog programa. Međutim, tako mogu ostati zanemareni neki značajni aspekti koji su uslovlili izbor i oblik *tanke deskripcije* za kojom su posegli njeni zagovornici:

„Arheolozi su postali suviše stidljivi pred antropologijom, suviše željni antropološkog odobravanja. Nikada nije postojala potreba da se čeka samopouzdanje stečeno kroz sazrevanje da branimo svoje prakse. Arheologija ne radi pod istim ograničenjima kao antropologija, jer antropologija presudno zavisi od isključivosti jaza čovek-svet. Arheolozi ne moraju ovo da uzimaju kao osnovno“ (Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012, 7).

Odnos prema antropologiji je jedan od složenijih interdisciplinarnih dijaloga koji arheolozi vode kroz istoriju svoje discipline i svakako je delom obeležen „stidljivošću“ pred bliskom oblašću znanja koja, međutim, zauzima bolje mesto u institucionalnoj podeli nadležnosti (Babić 2018, 118; Gibbon 1989, 137, 139; Lucas 2012, 133). Pažnja sa kojom se upravo antropolozi poslednjih decenija okreću materijalnoj kulturi (npr. Henare, Holbraad, Wastell 2007) mogla je obavezati arheologe da „odbrane“ svoj predmet istraživanja i tako što će mu dodeliti jednak, pa i veći značaj nego humanim učesnicima u mrežama odnosa ljudi i stvari i na taj način legitimisati svoje disciplinarne posebnosti. Jedan od problema koji je na taj način otvoren tiče se raspodele odgovornosti u ovim odnosima.

Poravnanje?

Kada pročitamo da „arheolozi treba da se ujedine u odbrani stvari, odbrani ovih potčinjenih (u originalu: subaltern) članova zajednice koji su učutkani i potisnuti u ‘druge’ imperijalističkim društvenim i humanističkim diskursima“ (Olsen 2003, 100), moguće je zaključiti da je sasvim jasno na kome počiva odgovornost za ispravljanje neravnoteže u odnosima zasnovanim na dihotomiji *živo–neživo*. Vođeni zabludama modernog shvatanja sveta, ljudi su *kolonizovali* nežive aktere u mrežama odnosa i lišili ih moći da samostalno delaju, te su isti ti ljudi dužni da vrate postojanje „učutkanim i potisnutim članovima zajednice“ (v. takođe Olsen 2012a, 2012b). Odabir reči u ovom i sličnim odeljcima izvesno nije slučajan i snažno priziva centralne koncepte postkolonijalne kritike (*Druge, subaltern, imperijalistički diskurs*), koja je poslednjih decenija imala snažan odjek u arheologiji (Babić 2018, 94–96, *passim*). Vodeći antropolozi koji zagovaraju ontološki obrt na sličan način izražavaju svoju poziciju:

„... antropologija izmenjena ontologijom je trajno usmerena na proizvodnju razlike, ili ‘drugosti’ kao takve. Bez obzira (na ovom nivou analize) na to kojim političkim ciljevima može doprinositi, antropologija je ontološki politička utoliko što njeno delovanje podrazumeva... razliku kao takvu. Ovo je antropologija koja je iz osnove anti-autoritarna, čija je svrha da stvori alternativne tačke posmatranja, sa kojih su ustanovljeni oblici mišljenja podvrgnuti neprestanom pritisku same drugosti i možda bivaju promenjeni“ (Holbraad, Pedersen, Viveiros de Castro 2014).

Promišljanja lokalno-specifičnih pozicija, pa i onih bliskih ovom govornom području, podvlače „novi fokus u antropološkoj teoriji koji može da pruži osnovu za antropologiju koja zaista nije koncentrisana na Zapad“ (Simić 2018, 71). Primeri koje arheolozi najčešće navode iz svojih antropoloških izvornika, kao što je analiza ritualnih praksi na Kubi koju je sproveo Martin Holbraad (Holbraad 2012), zaista ukazuju da napuštanje modernih zapadnoevropskih dihotomija može da pruži nove mogućnosti razmišljanja o drugim *ontologijama* (Harris, Cipolla 2017, 182–183). Pa ipak, otvara se i pitanje da li je uvažavanje pluralnih ontologija zapravo novo ime za ono što antropolozi već rade, i to upravo ono zbog čega ih pripadnici novog talasa i kritikuju: naglašavanje kulturnog relativizma. Najzad, može se reći i da je krajnja konsekvencija ontološkog obrta u antropologiji nametanje pluralnih ontologija drugim kulturama, koje ne moraju nužno priznavati postojanja drugačija od njihovog (Ribeiro 2018, 5).

Kako god da se ova debata razreši u antropologiji, međutim, na arheolozima ostaje odgovornost da razmatraju pitanja prenosa još jedne *tanke deskripcije* iz ovog pravca. U originalnom kontekstu u krajnjem slučaju se govori o različitim svetovima, recimo o onima u kojima prašak koji se koristi u obredima divinacije zaista *jeste moć*, a ne reprezentacija moći (Holbraad 2012), ili o onima gde ljudi mogu postati jaguari, o čemu piše Vivieros de Kastro (Harris, Cipolla 2017, 183), pa se odnos između čoveka, životinje i praška artikuliše na sasvim drugačiji način od onog na koji moderni evropski istraživač posmatra realnost. U arheologiji sravnjivanje ontologije, međutim, može da podrazumeva iskaze poput ovog: „akvadukt iz doba Hadrijana ne bi postojao bez sirove fizikalnosti maltera, cigle i kamena“ (Olsen, Shanks, Webmoor, Witmore 2012, 120), koji nailaze na komentar da se čini da je tako zaboravljena „sirova fizikalnost“ robova koji su ga gradili (Barrett 2016, 1685). Drugim rečima, naglasak na odbrani stvari može dovesti do *poravnanja* različitih odnosa nejednakosti među samim ljudima, koji obeležavaju mnoge svetove, uključujući i onaj u kojem danas živimo, i tako lišiti arheologiju mogućnosti (odgovornosti?) da učestvuje u razmišljanju o njegovim akutnim problemima (Harris, Cipolla 2017, 199; Holtorf 2012; Ribeiro 2018, 5; Thomas 2012, 2015). Praksa arheologa koji rade na prevazilaženju kolonijalnog nasleđa kroz preispitivanje njegovih materijalnih tragova upozorava da dekolonizacija stvari koju predlaže Bjornar Olsen (2003, 2010, 2012) ima sasvim drugačije implikacije od postkolonijalne kritike čiji rečnik preuzima (Cipolla 2017, 226–227), da su „kolonizovani ljudi mnogo važniji od kolonizovanih stvari“ i da „argument o kolonizovanju stvari ima težinu samo u intelektualnim kulama od slonovače“ (Harris, Cipolla 2017, 198–200).

Moguće je zadržati se na ovome i zaključiti da je sa *tankom deskripcijom* u arheologiju prešao nedovoljno primeren, ali slikovit rečnik koji u originalnom kontekstu označava drugačije koncepte i ima druge implikacije, te da su posledice ovog poteza ograničene na žustru intelektualnu raspravu bez širih posledica.

Međutim, arheologija deli sa drugim oblastima znanja koje se bave prošlošću odgovorno breme da naši zaključci na različite načine utiču na realnost sveta u kojem živimo (Babić 2018). Zato sam sklona da se još jednom vratim na upozorenje Džona Bareta (John Barrett) da je „takozvani ‘povratak stvarima’ značajniji i više zabrinjava od tek još jedne promene u modi arheološke teorije“ (Barrett 2016, 1685), i da se zapitam da li su implikacije koje zabrinjavaju kritičare *novog materijalizma* i njemu srodnih pristupa ograničene samo na onaj njegov oblik koji je prošao kroz postupak interdisciplinarnog prelaza u arheologiju.

„Antropocentrizam koji вреди zadržati“

Pokazuje se da nisu i da čak i autori koji naglašavaju važne i delatne doprinose *ontološkog obrta* u filozofiji iskazuju rezervu prema upravo onom aspektu koji je posebno naglašen u *tankoj deskripciji* koju su preuzeli arheolozi: ukidanje razlike između ljudi i svih drugih učesnika realnosti, pitajući se da li dovođenje svega u istu ontološku ravan ne ugrožava našu sposobnost da se suočimo sa ugroženim *ljudskim* grupama (Gratton 2014, 119). Ova opasnost može se označiti kao nenamerna posledica, pa čak i kao zlonamerno preterano tumačenje početnih pretpostavki *novog materijalizma*. Uputno je, međutim, razmotriti šta ostaje prećutano o procesu selektivnog prenošenja iz jednog disciplinarnog konteksta u drugi. Tako, recimo, arheolozi uzimaju u obzir uverenje Kventina Melasoa da zamka moderne epistemologije onemogućava razmišljanje o svetu bez učešća ljudi (Thomas 2015), ali gotovo nikad ne pominju da on u isto vreme zagovara pristup realnosti zasnovan na matematičkim principima kao na jedinom pouzdanom sredstvu za prevazilaženje ove zamke (Gratton 2014, 8, 93 i dalje; Ribeiro 2018, 4). Neki autori takođe poklanjaju puno poverenje Manuelu DeLandi, arhitekti i filozofu (Harris, Cipolla 2017, 140–141), kada kažu:

„U ovom pristupu ljudi ontološki ne prethode svemu ostalom, već su ljudi i lešnici stavljeni u istu ravan, i njihovi odnosi su jednako vredni. Osim toga, prateći DeLandino interesovanje za način na koji skupovi kolektivnih entiteta neprekidno nastaju, možemo početi da dalje istražujemo kako mezolitski skupovi stalno postaju i kako su ljudi u mezolitu stalno sklapali svoj svet“ (Cobb 2016, 2).

Međutim, njihov izvornik nije posebno zainteresovan za mezolitske skupove, već za stvaranje „nove političke ekonomije“, zasnovane na „redefinisaniu tržišta po uzoru na Hajeka“ (navedeno prema Keil 2017, 55). Korisno je pri tome imati u vidu da su po uzoru na ideje Fridriha Hajeka (Friedrich Hayek), jednog od najznačajnijih autora neoliberalizma, svoju ekonomsku politiku vodili Margaret Tačer (Thatcher) i Ronald Regan (Raegan) (Butler 2012), kao i da je osnovni princip za koji se on zalagao spontani red, koji nastaje zbirom akcija

društvenih čestica i gde je pojedinac sveden na jednu takvu česticu, koja mora da dela u skladu sa okruženjem (Keil 2017, 56). Poravnanje mezolitskih lešnika i ljudi zaista omogućava posmatranje skupa jednako vrednih čestica, ali ih sve u isto vreme lišava mogućnosti da *odstupe od pravila skupa*. Ukoliko se taj skup sastoji od biljaka, životinja, predmeta, vode, vatre, i ukoliko svi oni jednako utiču na njegovu dinamiku, onda je i odgovornost za ishod jednako podeljenja među svima. Ukoliko se „načini na koje arheolog i bujica vode prolaze kroz napušteni rudarski grad razlikuju u stepenu, ne u vrsti“ (Olsen, Shanks, Webmooor, Witmore 2012, 7), onda stepen rušenja takođe postaje relativan. U krajnjoj instanci, izjednačavanje postojanja svih učesnika realnosti za koje se zalaže *novi materijalizam* lišava ljude njihove presudne mogućnosti, pa time i odgovornosti da indukuju promene, već ih (nas) prepušta čekanju da se promena desi (Keil 2017, 58), kao bujica kroz napušteni grad. Pod tim uslovima, arheolozi zaista preostaje samo da „opisuju, i potom opisuju još malo“ (Witmore 2014, 204; v. takođe Barrett 2016, 1682).

Međutim, ni opisi nisu lišeni vrednosnog suda, pa čak ni naoko nasumične liste, „labavo povezane grupe, ne putem logike ili moći, već preko nežnog čvora zareza“ (Bogost 2012, 38), koje treba da ilustruju kako ljudi nemaju privilegovan položaj, i čiji krajnji ishod može biti da se „marginalni problemi žena, LBGT zajednice, imigranata, azilantata i siromašnih zamene problemom litanije predmeta“ (Berry 2012). Umesto ovih antropocentričnih tema, liste labavo povezuju „kvarkove, Elizabet Benet (Elizabeth Bennet) viski, siluetu Ford Mustanga, voćku liči, ljubavne afere, ‘Medvedice dobrog srca’, vetar široko, tržni centar, građanski zakonik, erbas A330, novčanicu od pet hiljada drahmi“ (Bogost 2012, 133). Dejvid Beri skreće pažnju da izbor onih koji zauzimaju mesta na ovim listama odražava retoričke namere onoga ko ih stvara, kao i pretpostavljenu publiku kojoj su namenjene, gde se i autor i čitaoci jednako ukazuju kao subjekti kasnog kapitalizma (Berry 2012).

Ovo svakako ne znači da arheolozi koji traže inspiraciju u novom zanimanju za materijalnost u okviru drugih disciplina, iz čijeg su arsenala već preuzimali delatne ideje i podsticaje, to sada čine u svesnoj nameri da na prošlost koju istražuju projektuju vrednosti liberalnog kapitalizma. Moguće je i drugačije artikulirati upliv ovih ideja u arheološko mišljenje.

Rečima Gevina Lukasa (Gavin Lucas):

„... svaki deo materijalne kulture svojim postojanjem verovatno implicira neke ne-ljudske činioce, ali svaki deo materijalne kulture takođe mora uvek da implicira i humano. Greška potiče u čitanju ovog neophodnog uslova u smislu privilegovanog statusa u objašnjenju. Ljudi su neophodni da bi se objasnila materijalna kultura, ali nisu dovoljni, pa čak nisu uvek ni u središtu. Ljudi delaju kao tkivo koje povezuje, a ne kao pokretačko objašnjenje. Ovo vodi sasvim drugačijem pogledu na ljudsku istoriju, ... o tome kako ljudi omogućavaju i koriste veze, pre nego o tome odakle, kada, ili kako su stvari postale“ (Lucas 2012, 263).

Kritičan odnos prema stanju u teorijskim razmišljanjima arheologa zatečenom početkom XXI veka takođe se može izraziti na umereniji način, kao što to čini Džulijen Tomas (Julian Thomas):

„Moguće je da su skorašnje arheološke teorije bile suviše usmerene na potragu za dubokim simboličkim značenjima, zapostavljajući bogatu teksturu materijala, ali mislim da može biti plodonosnije da se značenje ponovo ukoreni u tkivo materijalne stvari i običajne prakse, nego da se proglaši prognanim“ (Thomas 2012, 87).

S druge strane, najvatreniji zagovornici simetrične arheologije mahom sumarno odgovaraju na česte i ozbiljne prigovore da pritupi zasnovani na ravnoj ontologiji zanemaruju društvene i političke implikacije arheološkog istraživanja:

„Izbegavanje? Iz različitih razloga manje sam sklon da ih danas ističem – a u ovom konkretnom kontekstu i zato što je moj cilj bio da pišem o nekim novim (budućim) putanjama, pa nisam siguran da tema koja je intenzivno razmatrana tokom poslednjih trideset godina spada u tu kategoriju“ (Olsen 2012b, 96).

Kada se ovaj stav uporedi sa ranijim rečima istog autora: „... najvažniji konflikt moći danas nije unutar discipline, već između discipline i onih izvan nje; između onih koji imaju pravo da govore o prošlosti... i onih kojima je, iz različitih istorijskih, društvenih i epistemičkih razloga, to pravo uskraćeno“ (Olsen 1990, 202), ostaje da se zapitamo na osnovu kojih pokazatelja je Bjornar Olsen zaključio da je početkom XXI veka ovaj konflikt razrešen i sa kojim rezultatom, pa time postaje nepotrebno da *buduće putanje* uključuju njegovo razmatranje. Nastojanja da se preciznije odredi sadržaj novih koncepata i termina s obzirom na njihove društvene implikacije takođe otvaraju više nedoumica nego što ih razrešavaju:

„Važno je da ni ravna ontologija ni simetrija nisu zagovaranje ‘ontološke jednakosti’...; radije, ovi pojmovi nam pomažu da odložimo pretpostavku o privilegiji, tako što sve entitete od početka postavljamo na istu ravan. Poenta simetrije nije da se porekne činjenica da je svet pun asimetrija, nejednakosti ili zavisnosti..., već da se bolje doprinese njihovom iskorenjivanju. Terminu ‘simetrija’ ne treba pridavati empirijsku težinu“ (Witmore 2014, 239).

Pomeranje težišta arheološkog istraživanja sa značenja koje ljudi pripisuju materijalnostima oko sebe na one njihove osobine koje su nezavisne od ljudskih tumačenja zaista može da otvara nove perspektive. Međutim, duga istorija discipline uči nas da preovlađujuće društvene vrednosti i norme uvek imaju svoj odraz u načinima na koje razmišljamo o prošlosti (Babić 2018), kao uostalom i o bilo kojoj drugoj temi istraživanja (Bourdieu 2014), i ova međuzavisnost neće prestati da postoji tako što zaključimo da smo o njoj već dovoljno dugo razgovarali. Kao što nam je rano moderno doba zaveštalo razumevanje sveta sa čo-

vekom u njegovom centru (Thomas 2004), početak novog milenijuma utiskuje svoje prioritete. Načini na koje istraživači, među njima i arheolozi, odgovaraju na nove izazove mogu biti različiti, od (ne)namernog prihvatanja i osnaživanja preovlađujućih normi, do aktivnog suprotstavljanja svojim specifičnim disciplinarnim znanjima (Babić 2014b). Stoga, pri izboru pozicije u interdisciplinarnom dijalogu koji je u toku može se pokazati da je potrebno posvetiti dužnu pažnju mogućim implikacijama *tankih deskripcija* koje se razmenjuju i da postoji „antropocentrizam koji vredi zadržati“ (Cipolla 2017, 227).

Literatura

- Alberti, Benjamin. 2016. „Archaeologies of Ontology“. *Annual Review of Anthropology* 45: 163–179. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102215-095858>
- Alberti, Benjamin, Andrew Jones & Joshua Pollard (eds.) 2013. *After Interpretation: Returning Materials to Archaeological Theory*. Walnut Creek: Left Coast.
- Babić, Staša. 2011. „Čemu još istorija arheologije?“. *Etnoantropološki problemi* 6 (3): 565–577. <https://doi.org/10.21301/eap.v6i3.1>
- Babić, Staša. 2014a. „Identity, Integration and Power Relations in the Study of the Iron Age“. In *Fingerprinting the Iron Age – Integrating South Eastern Europe into the Debate*, edited by Cătălin Nicolae Popa and Simon Stoddart, 295–302. Oxford: Oxbow.
- Babić, Staša. 2014b. „Zanat arheologa i dijalog sa javnošću“. *Etnoantropološki problemi* 9 (3): 563–573. <https://doi.org/10.21301/eap.v9i3.1>
- Babić, Staša. 2015. „Theory in Archaeology“. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Vol 1*, edited by James D. Wright, 899–904. Oxford: Elsevier. <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8>
- Babić, Staša. 2018. *Metaarheologija. Ogled o uslovima znanja o prošlosti*. Beograd: Clio.
- Barrett, John. 2016. „The new antiquarianism?“. *Antiquity* 90: 1681–1686. <https://doi.org/10.15184/aqy.2016.216>
- Berry, David. 2012. „The uses of object-oriented ontology“. Stunlow (blog). 25. 5. 2012. <http://stunlaw.blogspot.com/2012/05/uses-of-object-oriented-ontology.html>
- Bennet, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham (NC): Duke University Press.
- Bogost, Ian. 2012. *Alien Phenomenology: or What It's Like To Be A Thing*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2014. *Znanost o znanosti i refleksivnost*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Butler, Eamonn. 2012. *Friedrich Hayek: The Ideas and Influence of the Libertarian Economist*. London: Harriman House.
- Cipolla, Craig. 2017. „Postscript: Postcolonial Archaeology in the Age of Things“. In *Foreign Objects: Rethinking Indigenous Consumption in American Archaeology*, edited by Craig Cipolla, 222–229. Tucson: University of Arizona Press.
- Chapman, Robert and Alison Wylie. 2016. *Evidential Reasoning in Archaeology*. London: Bloomsbury Academic Publishing.
- Chapman, Robert and Alison Wylie (eds). 2015. *Material Evidence. Learning From Archaeological Practice*. London: Routledge

- Cobb, Hannah. 2016. „Why the Mesolithic Needs Assemblages“. In *Incomplete Archaeologies. Assembling Knowledge in the Past and Present*, edited by Emily Miller Bonney, Kathryn J. Franklin and James A. Johnson, 1–8. Oxford: Oxbow Books.
- Conneller, Chantal. 2011. *An Archaeology of Materials. Substantial Transformations in Early Prehistoric Europe*. London: Routledge.
- Daniel, Glyn. 1976. *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Dobres, Marcia-Anne. 2000. *Technology and Social Agency: Outlining a Practice Framework for Archaeology*. Oxford: Blackwell.
- Fagan, Melinda. 2010. „Social Construction Revisited: Epistemology and Scientific Practice“. *Philosophy of Science* 77 (1): 92–116. <https://doi.org/10.1086/650210>
- Fogelin, Lars. 2007. „Inference to the best explanation: A common and effective form of archaeological reasoning“. *American Antiquity* 72 (4): 603–625. <https://doi.org/10.2307/25470436>
- Galison, Peter. 2010. „Trading with the Enemy“. In *Trading Zones and Interactional Expertise*, edited by Michael E. Gorman, 25–52. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gibbon, Guy. 1989. *Explanation in Archaeology*. Oxford: Blackwell.
- Gratton, Peter. 2014. *Speculative Realism: Problems and Prospects*. London: Bloomsbury.
- Harris, Edward C. 1979. *Principles of Archaeological Stratigraphy*. London: Academic Press.
- Harris, Oliver J. T. and Craig Cipolla. 2017. *Archaeological Theory in the New Millennium: Introducing Current Perspectives*. London: Routledge.
- Henare, Amiria, Martin Holbraad and Sari Wastell (eds). 2007. *Thinking Through Things*. London: Routledge.
- Hodder, Ian. 1999. *The Archaeological Process. An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Hodder, Ian. 2012. *Entangled. An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Holbraad, Martin. 2012. *Truth in Motion: The Recursive Anthropology of Cuban Divination*. Chicago: University of Chicago Press.
- Holbraad, Martin, Morten Axel Pedersen and Eduardo Viveiros de Castro. 2014. „The Politics of Ontology: Anthropological Positions“. Objavljeno 13. 1. 2014. <https://culanth.org/fieldsights/the-politics-of-ontology-anthropological-positions>
- Holtorf, Cornelius. 2012. „No Farewell to Interpretation“. *Current Swedish Archaeology* 20: 57–60.
- Jones, Andrew. 2002. *Archaeological Theory and Scientific Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keil, Daniel. 2017. „The Ontological Prison. New Materialisms and their Dead Ends“. *Contradictions. A Journal for Critical Thought* 1 (2): 41–59.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, Bruno and Steve Woolgar. 1986. *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press.
- Latur, Bruno. 2010. *Nikada nismo bili moderni. Esej iz simetrične antropologije* (sa francuskog prevela O. Petronić). Novi Sad: Mediterran Publishing.

- Lucas, Gavin. 2001. *Critical Approaches to Fieldwork – Contemporary and Historical Archaeological Practice*. London: Routledge.
- Lucas, Gavin. 2005. *The Archaeology of Time*. London: Routledge.
- Lucas, Gavin. 2012. *Understanding the Archaeological Record*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olsen, Bjørnar. 1990. „Roland Barthes. From Sign to Text“. In *Reading Material Culture*, edited by Christopher Tilley, 163–205. Oxford: Blackwell.
- Olsen, Bjørnar. 2002. *Od predmeta do teksta. Teorijske perspektive arheoloških istraživanja* (prevod s norveškog Ljubiša Rajić). Beograd: Geopoetika.
- Olsen, Bjørnar. 2003. „Material culture after text: re-memembering things“. *Norwegian Archaeological Review* 36 (2): 87–104. <https://doi.org/10.1080/00293650310000650>
- Olsen, Bjørnar. 2010. *In Defense of Things. Archaeology and the ontology of objects*. Lanham: Altamira Press.
- Olsen, Bjørnar. 2012a. „After interpretation: remembering archaeology“. *Current Swedish Archaeology* 20: 11–34.
- Olsen, Bjørnar. 2012b. „Archaeological Theory, Christmass Pork and Red Herrings. Reply to Comments“. *Current Swedish Archaeology* 20: 95–106.
- Olsen, Bjørnar, Michael Shanks, Timothy Webmoor and Christopher Witmore. 2012. *Archaeology – The Discipline of Things*. Berkeley: University of California Press.
- Palavestra, Aleksandar. 2011. *Kulturni konteksti arheologije*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Pearson, Mike and Michael Shanks. 2001. *Theatre/Archaeology*. London: Routledge.
- Renfrew, Colin and Paul Bahn (eds). 2005. *Archaeology. The Key Concepts*. London: Routledge.
- Ribeiro, Arthur. 2018. „Ontologies“. In *Encyclopaedia of Global Archaeology*, edited by Claire Smith. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-51726-1_2706-1
- Simić, Marina. 2018. „(Not) turning in the Widening Gyre: The (im)possibility of the ontological turn in Eastern Europe“. *Anthropological Notebooks* 24 (2): 61–73.
- Subramanian, Meera. 2019. „Anthropocene now: influential panel votes to recognize Earth’s new epoch“. *Nature*. Objavljeno 21. 5. 2019. <https://doi.org/10.1038/d41586-019-01641-5>
- Thomas, Julian. 2004. *Archaeology and Modernity*. London: Routledge.
- Thomas, Julian. 2012. „A British Perspective on Bjørnar Olsen’s ‘After Interpretation’“. *Current Swedish Archaeology* 20: 83–88.
- Thomas, Julian. 2015. „The future of archaeological theory“. *Antiquity* 89: 1277–1286. <https://doi.org/10.15184/aqy.2015.183>
- Van Oyen, Astrid. 2016. „Historicising Material Agency: from Relations to Relational Constellations“. *Journal of Archaeological Method and Theory* 23: 354–378. <https://doi.org/10.1007/s10816-015-9244-0>
- Witmore, Christopher. 2007. „Symmetrical archaeology: Excerpts of a manifesto“. *World Archaeology* 39 (4): 546–562. <https://doi.org/10.1080/00438240701679411>
- Witmore, Christopher. 2014. Archaeology and the New Materialism. *Journal of Contemporary Archaeology* 1: 203–246. <http://dx.doi.10.1558/jca.v1i2.16661>

Staša Babić
Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

*Archaeological Stratigraphy, Flat Ontology and Thin Description.
A Note on (Inter)disciplinary Dialogue*

Over the last decades, some archaeologists have adopted the approaches from philosophy and anthropology that may loosely be denoted by the term *new materialism*. The key assumptions are that archaeological investigation, regardless of the theoretical stance applied, has always been burdened by the modern mode of thinking and dichotomies such as nature/culture or subject/object, wherefrom stems the anthropocentric approach to the study of objects, primarily in respect to humans. It is suggested that the reality consists of a plethora of diverse elements, all deserving equal attention and all their existences being of equal relevance. Objects, animals, plants, all have the potential to act in a network of equal actors. A researcher must therefore respect the flat ontology, where none of the actors has primacy.

The paper problematizes some of the (un)intentional implications of the *ontological turn* for the theory and practice of archaeology. First of all, the proposed flattening destabilizes the key disciplinary distinction – study of the *human* past through its material remains. The downplaying of the importance of human actions in the formation of networks of mutually equal actors at the same time downplays the human responsibility. In this way, various forms of inequality among humans as research priorities and the potential of social engagement of archaeology are neglected. Similar critique of new materialism is raised in the fields of philosophy and anthropology as well. This brings about the issue of interdisciplinary transfers of *thin descriptions* – selective adoption of concepts whose full implications remain neglected.

Keywords: new materialism, ontological turn, stratigraphy, archaeological record

*Stratigraphie archéologique, ontologie plate et description mince.
Note sur le dialogue (inter)disciplinaire*

Ces dernières décennies certains archéologues reprennent les approches des domaines de la philosophie et de l'anthropologie pouvant être le plus amplement désignées par le terme du *nouveau matérialisme*. Les suppositions-clés veulent que les recherches archéologiques étaient, peu importe l'approche théorique, depuis toujours chargées de la manière de penser moderne et des dichotomies nature/culture, animé/inanimé, d'où provient l'approche anthropocentrique de

l'observation des objets surtout par rapport aux humains. On suggère que la réalité se compose d'une série de phénomènes différents méritant tous une attention identique de l'observateur et que toutes leurs existences sont également pertinentes. Les objets, les animaux, les plantes, ils disposent tous d'une manière égale du potentiel d'agir dans le réseau des acteurs égaux. Pour cette raison, le chercheur doit accepter *l'ontologie plate* selon laquelle nul facteur n'a un avantage.

Ce texte problématise certaines implications délibérées et spontanées de ce *tournant ontologique* pour la théorie et la pratique archéologiques. En premier lieu, l'alignement proposé par les partisans de la nouvelle direction déstabilise le concept disciplinaire clé – la recherche du passé humain basée sur la culture matérielle. Si on minimise l'importance des actions humaines pour la formation des réseaux des acteurs mutuellement égaux, la responsabilité humaine est en même temps minimisée. Les différentes formes d'inégalité entre les humains sont ainsi retirées du haut de la liste des priorités de la recherche et le potentiel de la critique sociale dans les recherches archéologique est minimisé. Les critiques semblables du nouveau matérialisme sont présentées aussi dans les domaines de la philosophie et de l'anthropologie. De telle manière on actualise encore une fois la question du transfert interdisciplinaire ayant recours aux *descriptions minces* – à la reprise sélective des concepts dont les pleines implications restent négligées.

Mots-clés: nouveau matérialisme, tournant ontologique, stratigraphie, enregistrement archéologique

Primljeno / Received: 8. 7. 2019.

Prihváčeno / Accepted for publication: 17. 8. 2019.